

O privire critică asupra "ruinei" economice și a "decăderii" politice a marii boierimi în prima modernitate

Bogdan Bucur*

Universitatea din București

Abstract: *The purpose of this article is to challenge Ștefan Zeletin's classical sociological thesis (regarding the economic and politic extinction of the great Wallachian boyar-class) which is not historically sustainable neither on economic, nor on political grounds. From an economic point of view, we argue that the great Wallachian boyar families expanded their areas of economic interest, between 1774 and 1866, through industrial, banking, land-leasing or commercial investments, both internally, by founding market-places and fairs, and internationally, by getting involved in the export of cereal and animal commodities. From a political point of view, we want to mention the fact that 95% of the Prime Ministers of the United Principalities of Romania (1859-1862) and of Romania (1862-1916) belong to the boyar social class. Between 1859 and 1916, long after Ștefan Zeletin proclaims the complete political abolishment of the great boyars, 46% of those who held the highest position in the modern state – namely that of a Prime Minister of Wallachia (within the Romanian Principalities) or of Romania – were the representatives of the 23 great Wallachian boyar families. The reason for this amazing phenomenon of the Wallachian nobility's perfect adaptation to the Western modernity lies on the use – in the capitalist sense – of the old privileges, monopolies, immunities, exemptions, benefits and favors (of feudal origin) whose exclusive beneficiaries were the great Wallachian boyars.*

Keywords: great Wallachian boyar families; political, fiscal, judiciary and economic privileges; transition from feudalism to capitalism; primitive accumulation of capital.

Cuvinte-cheie: marile familii boierești valahe; privilegiile politice, fiscale, judiciare și economice; tranziție de la feudalism la capitalism; acumulare primitivă de capital.

* Str. Schitu Măgureanu, nr. 9, sector 5, București. Email: bogdan_asg@yahoo.com.

Cadrul teoretic

Scopul acestui articol constă în intenția de a testa o ipoteză privitoare la supraviețuirea politică guvernamentală și dezvoltarea economică capitalistă, între 1829 și 1866, a marii boierimi valahe, în contradicție cu tezele sociologice (devenite clasice) ale lui Ștefan Zeletin, dezvoltate în „Burghezia română. Originea și rolul ei istoric” [1925] (1991, 87–99), în care sociologul român afirmă, în mod explicit și repetat, atât „ruina economică a vechii și marii boierimi” (etichetată drept „conservatoare, reacționară și retrogradă”), cât și „decăderea politică atât de repede și de jalnică a vechii noastre clase boierești”. În acest sens, „în numai câteva decenii” (mai precis, în doar „trezeci de ani”), de la intrarea României în „era nouă burgheză revoluționară”, la 1829, în urma Tratatului de pace de la Adrianopole, după părerea lui Ștefan Zeletin, „din vechea noastră aristocrație agrară nu mai rămăsese decât o jalnică ruină”, „boierimea arătându-se aproape nedestoinică de luptă”, iar „ruina” acesteia fiind „sfârșită”. Odată cu adoptarea Constituției de la 1866, „vechea clasă stăpânitoare reacționară murea singură de moarte bună” (după ce ajunsese oricum „o umbră din trecut”, „decăzută politic, desființată ca forță economică și ștersă din cartea vieții”, asistând neputincioasă la „victoria deplină a grupului burghez revoluționar”).

În „Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române” [1927] (1992, 26–34), Ștefan Zeletin deplânge „soarta tragică a boierimii române” și „agonia vechii noastre boierimi” care „s-a stins pe neprinsse veste, într-un mod foarte puțin glorios”. Sociologul român reia și de această dată teza potrivit căreia „în curs de vreo trei decenii, de la 1830 până la 1860, sub asalturile capitalismului, marii stăpânitori de pământ dispar ca clasă”, astfel că, pe la 1866, „iată-ne fără clasă cărmuitoare”, întrucât „capitalismul distrusese marea boierime”, iar „burghezia a desființat-o ca clasă”.

Prin prezentul demers teoretic alternativ la tezele sociologice (devenite clasice) ale lui Ștefan Zeletin, dezvoltate în „Burghezia română. Originea și rolul ei istoric” [1925] (1991) și în „Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române” [1927] (1992), ne propunem să demonstrăm faptul că, în „era nouă burgheză revoluționară”, cuprinsă între 1829 și 1866, nu se poate susține, cu temeinice argumente istorice, nici „ruina” economică și nici „decăderea” politică a marii boierimi, întrucât:

- Sub aspect economic, marea boierime, și-a dezvoltat activitățile economice capitaliste (vezi Anexa 5) și și-a diversificat sferile legitime de interes economic, inclusiv către investiții de ordin industrial, bancar, arendășesc sau comercial (prin înființarea, în plan intern, de târguri și bălciuri pe moșiile boierești sau prin implicarea, în plan extern, în exportul mărfurilor cerealiere și animaliere autohtone).
- Din punct de vedere politic (vezi Anexa 3), originea socială a 95% dintre premierii Principatelor Unite Române (care au condus cabinetele valahe sau moldave între 1859–1862) sau ai României (1862–1916) este boierească. Între 1859–1916 (deci, mult după momentul la care Ștefan Zeletin proclamă extincția politică deplină a marii boierimi), prima demnitate guvernamentală a statului român modern – funcția de prim-ministru al Țării Românești (în cadrul Principatelor Unite Române) sau al României – a fost ocupată, în proporție de 46% de către reprezentanții celor 23 de mari familii boierești valahe (de care ne ocupăm pe larg în acest articol).

În contradicție cu Ștefan Zeletin, în cadrul acestui articol, ne propunem să relevăm faptul că, în perioada cuprinsă între 1829 și 1866 (numită de sociologul român „era nouă burgheză revoluționară”), marea boierime și-a conservat, din punct de vedere politic, statutul de „clasă conducă-

toare” în Țara Românească, a continuat să ocupe principalele dregătorii și ranguri boierești (sau cinuri administrative) de clasa I ale statului valah (așa după cum rezultă și din Anexa 2), și-a prezervat intact prestigiul social, în condițiile unei perfecte și uimitoare adaptări culturale la modernitatea occidentală (îmbrățișând complet, în veacul al XIX-lea, valorile europene – de puternică influență franceză –, așa după cum, în secolul al XVIII-lea, se adaptase tot atât de bine spiritului și normelor turco-fanariote, în secolul al XVII-lea celor grecești, iar „în primele timpuri ale Evului nostru Mediu”, celor slavone), precum și la rigorile economiei de piață, la spiritul antreprenorial al capitalismului (după cum evidențiază Anexa 5), fără să renunțe, însă, de bunăvoie, la majoritatea privilegiilor, monopolurilor, imunităților, scutirilor, avantajelor și favorurilor de care beneficia, din vechime, în exclusivitate (și care i-au asigurat supraviețuirea politică guvernamentală și dezvoltarea economică capitalistă). Cu privire la uimitoarea capacitate de adaptare (spirituală, culturală, politică, vestimentară, lingvistică, ocupațională, arhitecturală sau referitoare la petrecerea timpului liber) a boierimii valahe la normele slavone (constituirea statelor feudale românești), grecești (secolul al XVII-lea), turco-fanariote (în veacul al XVIII-lea) sau europene – de influență franceză (în secolul al XIX-lea), pot fi consultați Eliade (2006), Bucur (2008), Djuvara (2010).

Pentru a înțelege spiritul epocii în care s-au petrecut aceste procese istorice, trebuie aduse în discuție inclusiv condițiile vitrege în care s-a desfășurat anevoiosul proces valah de adaptare la modernitatea politică și la economia liberală de piață. Ar putea fi amintite, printre altele, permanentele ocupații străine (în special otomană, care a scurtcircuitat, secole de-a rândul, contactele economice și politice ale țărilor române cu apusul continentului european), deficitul de capital financiar, insecuritatea persoanelor, lipsa de garantare a averilor,

instabilitatea politică generalizată, abuzurile administrative răspândite pe scară largă și la toate nivelurile de autoritate (Bucur, 2008, 57-118 și 144-177). Tocmai de aceea, acumularea primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie – în această fază istorică) – condiție *sine qua non* pentru prima etapă a oricărei societăți sau economii pe cale de a deveni capitalistă –, nu a putut avea loc decât în baza acestor privilegii, monopoluri, imunități, scutiri, avantaje și favoruri (de natură politică, fiscală, judiciară și economică și de sorginte domnească sau feudală)¹, pe care principalele categorii sociale privilegiate au știut să și le construiască și să și le amplifice, de-a lungul timpului, astfel încât să își protejeze propriile interese economice și să se poată sustrage exploatării fiscale și arbitrariului judiciar și administrativ care domneau în Țara Românească, în acea epocă. Iar aceste favoruri, monopoluri, imunități, scutiri și avantaje care, singure, au permis acumularea primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie – în această fază istorică), au fost conferite, în cazul marii boierimi, exclusiv în plan intern de către domnia valahă, sub forma marilor dregătorii de starea I, care au permis familiilor titulare accesarea facilă și privilegiată a următoarelor tipuri de resurse publice (rare și scumpe):

- Privilegiul apartenenței la elita politică tradițională, și deci permanenta exercitare a actului de guvernare asupra Țării Românești sau României (până la primul război mondial – vezi Anexele 1, 2 și 3).
- Privilegiul „administrării interesate” a veniturilor publice („serviciu public” pentru care boierimea mai era și consistent remunerată) – vezi raportul deficitar până la Regulamentul Organic dintre *veniturile legiuite* de sorginte feudală (ploconul, havaetul și venitul scutelnicilor) și cele de origine modernă (leafa) din cadrul Anexei 6.

- Privilegiul, acordat prin hrisov domnesc, de a realiza investiții cu caracter industrial (utilizând ca mână de lucru, cel mai adesea, „resursele umane” ale „vechiului regim agrar feudal”, lipsite de libertate personală și fiscală – țărani dependenți și scutelnicii –, pe care boierii le accesau gratuit de pe moșiile proprii) – vezi notele de subsol ale coloanei „Investiții industriale boierești” din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul, acordat prin hrisov domnesc, de a întemeia târguri și bâlciuri pe moșiile boierești (o preocupare comercială extrem de profitabilă economic) – vezi coloana respectivă din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul de a constitui depozite bancare la marea Vistierie, garantate de către stat și care beneficiau de dobândă (sub forma unor împrumuturi acordate de către persoanele fizice statului) – vezi coloana respectivă din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul luării în arendă a capacităților productive ale statului (vămile, poștele, ocele de sare sau moșiile metropolitane) – vezi coloana „Diverse alte activități economice” din cadrul Anexei 5.

Privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutiile, avantajele și favorurile, de natură boierească, au constituit, în cazul Țării Românești, un canal principal de acumulare primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau zărăfie). Privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutiile, avantajele și favorurile, de natură boierească, au fost singurele care au permis desfășurarea în bune condițiuni a activităților economice productive moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie), cele datorită cărora, în ultimă instanță, s-a constituit capitalismul valah și modernitatea în variantă răsăriteană. Ceea ce a fost blamat și dezavuat în Occident (privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutiile, avantajele și favorurile, în contra ordinii de drept și a legii atotputernice) a permis în

răsăritul Europei, dar mai ales în Țara Românească, constituirea, în cele din urmă, a unei economii de piață (relativ) funcționale și a unei modernități specifice (relativ) viabile. Cu privire la fenomenul „utilizării structurilor feudale ca suport în procesul de dezvoltare a pieței capitaliste și a instituțiilor moderne”, acesta a fost sintetizat de Maria Larionescu *et al.* (2006, 35), în capitolul „Ciclul răsăritean al capitalismului european și clasa mijlocie din România”, ca fiind o „consecință paradoxală” a procesului de „întârziere a relațiilor feudale” („de circa unul-două secole față de țările Europei occidentale”) și de apariție, de abia în secolul al XIX-lea (dacă socotim drept „moment inaugural” Adrianopole – 1829), a „structurii sociale capitaliste”. De altfel, încadrarea generală a societății românești în marele ciclu al disoluției feudalismului și dezvoltării capitalismului specific Europei răsăritene a fost definită și de H.H. Stahl (în „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești”) „printr-o întârziere a relațiilor feudale până în vremea pătrunderii în agricultură a influenței capitaliste a pieței interne și externe și o întrebuițare a acestor forme feudale în scopuri capitaliste” (Larionescu *et al.*, 2006, 32).

Evoluția politică a marii boierimi între 1700 și 1916

Ridicată din rândul stăpânilor de moșii, deținătorilor de sate, ocine, vii, pășuni, turme de vite, țărani dependenți și robi țigani, sau dintre conducătorii unor cete militare care se remarcă în războaie sub steag domnesc, instituția boieriei (atestată încă din secolul al X-lea), a precedat cu mult, în Țara Românească, întemeierea statului (în veacul al XIV-lea). Vreme îndelungată, până în secolul al XV-lea, boieria valahă a fost perfect condiționată de stăpânirea de pământ, iar rangul boieresc, de întinderea posesiunilor moșierești, astfel că, în sfatul domnesc, la care participau boieri

(fără dregătorii în stat) și dregători (slujbași domnești), primii (care erau desemnați în documente cu titlul de jupan sau vlastelin) erau permanent menționați înaintea slujitorilor domnești. Cu timpul, însă, dregătorii au început, tot mai des, să fie numiți cu titlul de boier, până când, în secolul al XVII-lea, boieria ajunge, *de facto*, sinonimă cu dregătoria. La 1739, în vremea domniilor fanariote, prin „reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, care statutează un nou cadru pentru organizarea și funcționarea boierimii valahe, această situație este sancționată inclusiv *de jure*, urmând a fi socotiți boieri doar cei care dețineau dregătorii în divanul valah. Începând, deci, cu secolul al XVIII-lea, și până la suprimarea privilegiilor boierești, prin articolul 46 al Convenției de la Paris, din 1858, instituția boieriei ajunge să derive exclusiv din dregătorie (în vreme ce rangul boieresc este determinat de treapta dregătorească ocupată). În perioada în care boieria s-a întemeiat pe stăpânirea de pământ, calitatea de boier a avut un caracter ereditar. Când boieria a ajuns să derive din dregătorie, boierii aveau dreptul să păstreze titlul de dregător, pe viață, chiar și după ieșirea din slujba cu care îi învrednicise domnul, cu mențiunea că rangul era netransmisibil (Cernovodeanu și Gavrilă, 2002, 2–3; Sachelarie și Stoicescu, 1988, 52–53; Giurescu, 1920; Djuvara, 2010).

Din vechime, marile boierii ale Țării Românești erau în număr de 19, de la marele ban la clucerul de arie. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai cu seamă sub domnia lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774–1782 și 1796–1797), din cele 19 mari boierii, printr-un proces rapid de segmentare și diferențiere, s-au format trei trepte boierești distincte: marile dregătorii de starea I (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare spătar, mare postelnic, mare agă), dregătoriile de starea II (clucer, cămar, paharnic, stolnic, comis) și cele de starea III (serdar, medelnicer, sluger, pitar, armaș, portar, șătrar,

clucer de arie). Concomitent cu acest proces sever de separare și fracționare în interiorul fostelor boierii de rangul I, recent constituitele dregătorii de starea II și III au început să devină rapid onorifice (fără portofoliu), iar beneficiarii acestora (trecuți, oricum, în tabla vistieriei cu drepturile și numărul de scutelnici, potrivit rangului lor, obținut, de regulă, prin „dare de bani”), urmând să fie denumiți *paie*, *paia* sau *proiu* (adică, fără funcții efective), în vreme ce titularii dregătoriilor efective (cu portofoliu) vor fi numiți *halé* sau *halea* (Fotino, 1859, 265–302; Cernovodeanu și Gavrilă, 1991, 54–55; Ciobotea, 1992, 51–52; Cernovodeanu și Gavrilă, 2002, 3; Sachelarie și Stoicescu, 1988, 53; Djuvara, 2010, 46).

În cele din urmă, am ales să studiez, în cadrul acestui studiu, evoluția istorică a marilor demnități ministeriale sau prim-ministeriale (pentru modernitate) și a marilor dregătorii sau boierii de rangul sau de clasa I, de sfat sau de divan (pentru premodernitate), întrucât acestea au presupus permanent, de la 1700 la 1916, exercitarea prerogativelor guvernamentale asupra Țării Românești [sub „vechiul regim agrar feudal” (până la 1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829–1866)] și asupra României [în „era mercantilismului român” (după 1866)]². Premisa de lucru de la care am pornit incumbă faptul că nu se poate argumenta temeinic extincția sau „decăderea” politică a unei întregi categorii sociale, cum este marea boierime valahă, așa cum procedează Ștefan Zeletin (1991, 87 și 93) când afirmă că aceasta „murea singură de moarte bună”, la 1866, în condițiile în care a guvernat neîntrerupt Țara Românească, de la 1700 la 1916 (în proporții diferite, de la o epocă la alta), așa după cum rezultă și din Anexele 1, 2 și 3. Pe de altă parte, prin reorganizarea statului valah, în veacul al XIX-lea, atribuțiile marilor dregătorii sau boierii pre-moderne de starea sau de clasa I (de sfat sau de divan) vor fi preluate, în general, de ministerele statului român modern de mai târziu.

Am considerat că, pentru perioada care face obiectul de interes al acestui articol, semnificative pentru relevarea conceptului de mare boierime valahă, privilegiată în mod tradițional în statul valah, sunt 23 de mari familii: Bălăceanu, Băleanu, Brâncoveanu, Cantacuzino, Câmpineanu, Crețulescu, Dudescu, Fălcoianu, Filipescu, Florescu, Ghica, Goleșcu, Grădișteanu, Greceanu, Hrisoscoaleu, Manu, Năsturel-Herescu, Racoviță, Rosetti, Slătineanu, Știrbei, Șuțu, Văcărescu. În ceea ce privește filiația, originea nobiliară și activitatea dregătorească a marii boierimi valahe, a fost utilizat Lecca (s.a.). Fac precizarea că nicăieri în cuprinsul lucrărilor citate, Ștefan Zeletin nu definește, în niciun fel, conceptul de „boierime”, de „mare boierime”, de „clasă stăpânitoare”, de „clasă conducătoare” sau de „clasă cârmuitoare”, pe care le folosește alternativ și haotic pentru a desemna o aceeași categorie socială: marea boierime („conservatoare, reacționară și retrogradă”), pe care o contrapune total boierimii mici și boiernașilor („un grup revoluționar, liberal, democratic”) – vezi Zeletin (1991, 72–73 și 75). În cazul de față, criteriile de identificare a marilor familii boierești valahe au fost, de regulă, următoarele (în acord cu abordările teoretice ale autorilor citați anterior):

- Origine nobiliară mai veche de secolul al XVI-lea (indiferent de proveniență).
- Familie stabilită în Țara Românească și aflată în funcțiune dregătorească (indiferent de rang) în principatul valah din secolul al XVII-lea, cel puțin.
- Familie exercitând cu regularitate, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, atât înainte cât și după 1739, principalele dregătorii valahe asimilate primei stări, într-o manieră consecutivă (de către cel puțin un reprezentant al fiecărei generații din fiecare familie boierească în parte) și permanentă (cel puțin un reprezentant al fiecărei generații din fiecare familie boierească să fie cvasi-perma-

nent în exercițiul unei dregătorii predominant de prima stare – să reiasă că politica este o meserie, iar nu un accident în familia respectivă).

- Familie deținătoare a unei întinse stăpâniri moșierești (criteriul ancestral de recunoaștere și identificare a boieriei în Țara Românească, până la 1739).

Primul criteriu urmărește să scoată în evidență noblețea și „obârșia superioară” (valahă sau străină) a boierimii valahe, criteriile doi și trei doresc să scoată în relief puterea politică și apartenența la „protipendadă” (în accepțiunea efectivă a termenului, de început de secol al XIX-lea), iar criteriul economic, al patrulea – posesiunile moșierești semnificative ale clasei dominante din Țara Românească. Prin urmare, nu au fost luate în considerare niciuna dintre familiile boierești care nu au îndeplinit vreunul dintre aceste criterii.

De-a lungul întregului secol al XVIII-lea (între 1700 și 1800), deci sub „vechiul nostru regim agrar feudal”, așa cum numește Ștefan Zeletin (1991, 69) perioada de până la 1829, cele 23 de mari familii boierești au monopolizat, în proporție de 70%, dregătoriile de starea I ale divanului valah, astfel încât, împreună, au ocupat 81% din dregătoriile de mare ban, 76% din funcțiunile de mare vornic³, 80% din posturile de mare logofăt⁴, 77% din dregătoriile de mare vistier, 63% din posturile de mare spătar, 44% din funcțiile de mare postelnic și 49% din dregătoriile de mare agă. Așa după cum rezultă și din Anexa 1, din punct de vedere numeric, dintr-un total de 660 de persoane care au ocupat, de-a lungul întregului veac al XVIII-lea, dregătoriile de prima stare ale divanului valah (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare spătar, mare postelnic, mare agă), 462 dintre acestea au aparținut celor 23 de mari familii boierești (Rădulescu, 1972, 114–309). Fac precizarea metodologică că în cuprinsul acestui studiu o persoană a fost numărată de tot atâtea ori câte dregătorii sau demnități a ocupat într-o unitate de timp precizată.

La începutul secolului al XIX-lea, în vremea domniei lui Constantin Vodă Ipsilanti în Țara Românească (1802–1806), conform unei condici întocmite de administrația militară țaristă de ocupație, „cu boierii ce sunt știuți că-și au cinurile din vremea Domniilor, până la vremea Măriei Sale Domnului Constantin Ipsilanti”, cele 23 de mari familii boierești valahe monopolizaseră, în proporție de 75%, principalele dregătorii din prima clasă (Rosetti, 1909, 101–102).

La un rezultat similar ajunge și Neagu Djuvara (2010, 45), într-o lucrare recent publicată, în care aserțează că procedând „la sondaje în 100 de documente, emanând de la divanul Țării Românești, între 1771 și 1848, în scopul de a descoperi care a fost procentul membrilor fostelor familii de mari boieri autohtoni printre dregătorii din ultimii 50 de ani ai epocii fanariote (1771–1821) și din primul sfert de veac după reșezarea domniilor pământene (1822–1848)”, constată că „proporția membrilor proveniți din vreo 20 de mari neamuri ale țării rămăsese aceeași înainte și după 1821, circa 70%”. Printre cele 21 de mari familii boierești valahe cercetate, Neagu Djuvara (2010, 45) „remarcă o puternică concentrare în primele zece și, mai cu seamă [...] în cele trei care se găsesc [...] în fruntea «plutonului», Filipeștii, Văcăreștii și Ghiculeștii”. Astfel, potrivit cercetărilor istoricului mai sus citat (comparabile cu rezultatele la care am ajuns noi în Anexele 1 și 2), „între 1771 și 1848, din 267 de nume aparținând categoriei de foști mari boieri, 228, adică 85%, aparțin acelor zece familii, dintre care șapte Filipești apar de 38 de ori, nouă Văcărești de 33 de ori și șapte Ghica de 30 de ori! Celelalte șapte familii în ordinea frecvenței sunt: Racoviță, Știrbei (vechi), Krețulescu, Brâncoveanu, Golescu, Grădișteanu și Bălăceanu. Desigur, câteva nume sonore lipsesc în enumerare, ca Băleanu, Câmpineanu, Dudescu, Florescu, Grecianu, Năsturel-Herescu, dar vor reapărea cu încetul”.

De asemenea, conform catagrafiilor din 1829, 1831 și 1832, publicate de Ioan Filitti (1929), în Țara Românească existau, în perioada 1829–1832, 70 de mari boieri de clasa I, 578 de boieri (162 de boieri în clasa II și 416 boieri în clasa III) și 380 boiernași (în clasele IV și V). Într-o proporție de 70%, reprezentanții celor 23 de mari familii boierești valahe monopolizau, la acel moment, principalele dregătorii de clasa I din stat⁵.

Între 1837 și 1858, deci în plină „eră nouă burgheză revoluționară”, așa cum numește Ștefan Zeletin (1991, 69) perioada cuprinsă între 1829 și 1866, potrivit *Arhondologiilor Țării Românești* publicate de Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă (2002, 49–172), cele 23 de mari familii boierești valahe au ocupat, în proporție de 58%, rangurile administrative sau cinurile boierești de clasa I, astfel că, așa după cum rezultă și din Anexa 2, împreună au monopolizat efectiv boieria (devenită onorifică) de mare ban⁶ (în proporție de 100%), au deținut 64% dintre funcțiunile de mare vornic⁷, 61% dintre dregătoriile de mare logofăt⁸, 59% din demnitățile de mare postelnic și 43% din boieria de mare agă. Din punct de vedere numeric, dintr-un total de 210 persoane cunoscute ca posedând, între 1837 și 1858, un cin administrativ de clasa I (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare postelnic, mare agă), acordat prin pitac domnesc, 123 dintre acestea au aparținut celor 23 de mari familii boierești. Se poate remarca faptul că principala „poartă” de acces către principalele demnități ale statului valah (de starea I) a reprezentat-o boieria de mare agă, ultima poziție a primei trepte (în condițiile în care aceasta era asimilată favorabil cu rangul de colonel în recent înființata armată valahă).

În primii trei ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza (24 ianuarie 1859–22 ianuarie 1862), când domnitorul a administrat Principatele Unite ale Țării Românești și Moldovei cu ajutorul a două guverne separate, constituite la București și la Iași,

cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au monopolizat portofoliul de prim-ministru al guvernului provincial muntean, de la București, în proporție de 78% (în șapte cazuri din noua totale) și au ocupat demnitatea de ministru în aceste cabinete muntene în proporție de 45% (42 de cazuri din 93 de poziții ministeriale totale – titulare, *ad-interim* sau *prin cumul*). În perioada 1862–1916, după unificarea formațiunilor guvernamentale provinciale de la Iași și București într-un singur guvern central, național și unitar al României, reformă administrativă realizată de Alexandru Ioan Cuza, la 1862, cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au ocupat portofoliul de prim-ministru al României în 40% din cazuri, iar demnitatea de ministru în aceste cabinete, în proporție de 23%. În total, în perioada cuprinsă între 1859 și 1916, care acoperă „era mercantilismului român” (Zeletin, 1991, 101), cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au deținut portofoliul de prim-ministru (al Țării Românești sau al României) în 46% dintre cazuri, iar demnitatea de ministru, în cabinetele valahe sau naționale, în proporție de 26% (vezi Anexa 3). Fac precizarea că o persoană a fost numărată, conform datelor și informațiilor prezentate de Neagoe (1999), de fiecare dată când a fost desemnată să ocupe o demnitate de prim-ministru sau de ministru (ca titular, *ad-interim* sau *prin cumul*), în perioada analizată.

Reiese, credem noi, destul de evident din această situație prezentată mai sus, faptul că marea boierime valahă traversează, din punct de vedere politic, cu relativ succes „era nouă burgheză revoluționară”, cuprinsă între 1829 și 1866, iar „decăderea politică” și pierderea statutului de „clasă conducătoare”, pe care se grăbește să le clameze Ștefan Zeletin, la 1925, când publică „*Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*” (1991, 91 și 93), sunt teze false sub aspect istoric, în condițiile în care afirmațiile sociologului român potrivit cărora, la 1866, „ruina boierimii era sfâr-

șită”, iar aceasta „murea singură de moarte bună”, nemaifiind „decât o umbră din trecut”, nu se pot susține cu argumente științifice, întrucât, dacă analizăm numai originea socială a primilor miniștri care au condus cele 59 de cabinete ale Țării Românești și ale Moldovei (între 1859–1862, în cadrul Principatelor Unite) sau ale României (între 1862 și 1916), în proporție de 95% aceștia au fost mari boieri munteni sau moldoveni (excepție făcând numai familiile boierești Brătianu și Bosianu – de rang secund în Țara Românească), doar trei cabinete fiind conduse de doi premieri care nu aveau origine socială boierescă: Titu Maiorescu (de două ori premier) și Petre Aurelian (o singură dată premier).

Voi arăta în cele ce urmează că și teza privitoare la extincția sau „ruina” economică a marii boierimi valahe este neconformă cu realitatea istorică și, deci, falsă din punct de vedere științific.

Dezvoltarea economică capitalistă a marii boierimi între 1774 și 1866

Pentru început, trebuie subliniat faptul că, în ceea ce privește evoluția economică de tip capitalist, în epoca modernă, a elitelor sociale și politice feudale, în general, este bine înrădăcinat în conștiința comună „un clișeu tradițional, de inspirație marxistă”, potrivit căruia acestea ar fi devenit „specii pe cale de dispariție”, irevocabil „condamnate” la piere de către istorie și incapabile de a se moderniza și adapta „noului”. Alexandru-Florin Platon (1997, 216 și 253–254) remarcă această falsă incompatibilitate de principiu dintre modernitate și capitalism, pe de o parte, și nobilime, pe de altă parte. Ascensiunea capitalismului și a burgheziei ar fi provocat, potrivit acestui stereotip marxist, împărtășit și de Ștefan Zeletin (1991, 72 și 87–94), declinul iremediabil al „vechului regim feudal” și al clasei sale dominante „conser-

vatoare, reacționară și retrogradă”, a cărei rezistență „obstinată” ar fi fost apoi definitiv înfrântă prin revoluțiile din secolele XVIII–XIX. Veacul al XIX-lea ar fi reprezentat, așadar, epoca triumfului burghez prin excelență și, deopotrivă, a principiilor capitaliste și democratice, după cum, pe revers, el ar fi devenit și epoca deplinei extincții a claselor nobiliare și a sistemului feudal, o perioadă care ar fi însemnat, în cazul românesc, potrivit lui Ștefan Zeletin, „ruina vechii noastre boierimi”, „decăderea atât de repede și de jalnică a vechii clase boierești”, astfel că, „numai în câteva decenii din vechea aristocrație agrară numai rămăsese decât o jalnică ruină”. În cazul boierimii valaha, sociologul român apreciază că aceasta „se arată aproape nedestoinică de luptă, în treizeci de ani ruina era sfârșită; nu mai rămâneau, în 1866, decât fărâme din puterea ei, care în urmă au dispărut de asemenea cu desăvârșire” (Zeletin, 1991, 91).

Cu privire la „temeiul puterii economice a boierilor”, un punct de vedere asemănător este adoptat, într-o lucrare publicată recent, și de Neagu Djuvara (2010, 60), care afirmă că, în perioada 1830–1920, „boierimea română, în marea ei majoritate, a fost lipsită cu desăvârșire de simțul economic modern”, iar cele „câteva încercări de investiție în industrie, de pildă”, sunt „rarissime” și „au dat greș” („încă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea”). De asemenea, apare ca „izbitoare”, „absența de investiții în agricultură”.

Adaptând modelul teoretic utilizat de G. Eyal, I. Szelényi și E. Townsley (2001, VIII), pentru a explica tranziția de la comunism la capitalism, de la sfârșitul secolului al XX-lea, în statele Europei centrale și răsăritene, la spațiul românesc al primei tranziții de la „vechii regim agrar feudal” la „era nouă burgheză revoluționară”, în veacul al XIX-lea, ne putem întreba, și noi, în mod legitim: cum se poate oare construi capitalismul în locul considerat „cel mai puțin potrivit” (pe ruinele „vechii regim

agrar feudal”), de către agenții cei mai puțin potriviți (elita politică „conservatoare, reacționară și retrogradă” a „vechii regim agrar feudal”) și cu o ideologie politică dominantă oarecum improprie capitalismului în fazele sale inițiale (cea conservatoare)?

În acest sens, facem precizarea că împărtășesc punctul de vedere exprimat de Alexandru-Florin Platon (1997, 136–139 și 233–234), potrivit căruia „aproape nimic nu tulbură traiectoria perfect ascensională a claselor dominante în viața politică și socială” regională, în plin secol al XIX-lea. În „era nouă burgheză revoluționară”, boierimea valahă (dar și celelalte nobilimi răsăritene regionale) rămân în posesia neștirbită a puterii, își păstrează cvasintact privilegiile și impun cu autoritate regulile jocului social, politic și economic. La periferia răsăriteană a continentului european (inclusiv în Țara Românească), procesul de „înnoire modernizatoare” a fost coordonat de către boierimile regionale, „noul” apărând în interiorul structurilor boierești, prin adaptarea formelor și realităților tradiționale precapitaliste, la condițiile recente de dezvoltare economică capitalistă, ceea ce a generat, configurații considerate „hibride” (prin raportare la modelul occidental considerat „original”). În ceea ce privește partea răsăriteană a continentului european, clasele sociale dominante au inițiat și condus ele însele prefacerile economice, sociale și politice (inclusiv diversele mișcări naționale) din regiune, imprimând întregului proces un sens compatibil cu propriile lor interese. Tocmai de aceea, cu referire la procesul răsăritean de tranziție la modernitate, s-a vorbit despre „întârziere a relațiilor feudale”, „dezvoltare [capitalistă] întârziată”, „persistență a feudalismului” și despre „a doua șerbie”, ca și cum ar exista un singur tip de modernitate (apuseană) care nu ar admite replică și anumite „drepturi de copyright” asupra tranziției de la feudalism la capitalism deținute în mod exclusiv de către societățile occidentale. În această pri-

vință, Maria Larionescu *et al.* (2006, 35-38) subliniază, în capitolul „Ciclul răsăritean al capitalismului european și clasa mijlocie din România”, „utilizarea [de către clasa boierilor] a structurilor feudale ca suport în procesul de dezvoltare a pieței capitaliste și a instituțiilor moderne” (caracteristica comună întregului spațiu est-european). Autoarea citată menționează „o serie de particularități specifice structurii și organizării sociale mai complicate și mai diversificate a societății românești”, cum ar fi, „coabitarea comunităților sătești aservite, libere, mixte”, „caracterul devălmaș foarte marcat al acestor comunități sătești” și „instituțiile de drept obișnuielnic”.

Evoluțiile istorice din Europa de răsărit ilustrează, așadar, o variantă alternativă de accedere la modernitate, prin adaptarea și transformarea structurilor economice, sociale și politice tradiționale preexistente. În acest fel, clasele dominante est-europene s-au „salvat” de la dispariție politică și ruină economică, (re)legitimându-și supremația pe baze moderne, capitaliste, de astă dată. În fapt, elitele tradiționale au continuat să joace în transformarea capitalistă a acestor regiuni răsăritene un rol politic, economic și social dominant (prin controlul cvasitotal exercitat asupra statului, pe care l-au utilizat sistematic în politica de reforme și în procesul acumulării primitive a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare). Boierimile au dirijat procesul de tranziție către capitalism prin implicarea activă în diverse ocupațiuni economice, nu doar de natură agrară, ci și comercială și industrială de tip manufacturier. Altfel spus, o analiză amplă a activităților economice capitaliste dezvoltate în Europa răsăriteană (și deci, și în principatul valah) va trebui, în mod necesar, să-și extindă domeniul de interes dinspre burghezia comercială și spre boierimile naționale, ca agenți deopotrivă de importanți ai „noului” în această regiune (Platon, 1997, 140-141).

Prin urmare, în termenii lui G. Eyal, I. Szelényi și E. Townsley (2001), pe întreaga

durată a procesului de tranziție de la feudalism la capitalism, marea boierime valahă a rămas permanent în posesia neștirbită a capitalului politic și a prestigiului social intact, reușind cu succes și utilizând pârghiile de stat (privilegii, monopoli, scutiri, împroprietări, diverse tipuri de salarizare și remunerare) să își consolideze capitalul economic (pe baze capitaliste) și să acumuleze capital cultural (printr-o migrație temporară masivă a fiilor de boieri la studii în vestul Europei, după 1829).

Semnificativă în acest sens apreciem că este, pentru început, „ imaginea tipică a membrilor comunităților teritoriale medievale” (și avem în vedere, mai cu seamă, stăpânii de moșii), care descrie, potrivit Mariei Larionescu *et al.* (2006, 33-35), o populație interesată, sub aspect economic, numai de asigurarea veniturilor constante care să îi permită să ducă *traiul cu care era obișnuită*. Cercetările economistului polonez Witold Kula privind teoria economică a sistemului feudal confirmă faptul că proprietățile deținute de nobilimea poloneză din epocă se abat de la legile economiei clasice: „creșterea prețurilor la seară era însoțită de măsuri de scădere a producției (o atenuare a presiunilor asupra șerbilor) și invers, scăderea prețurilor conducea la măsuri de creștere a producției prin presiuni exercitate asupra sătenilor”. Aristocrației secolului al XVII-lea (și implicit boierimii valahe) nu îi era în niciun fel caracteristică dorința de câștig și nici nu își fixase ca intenție obținerea de venituri cât mai mari (*apud* Burke, P. (1999) *Istorie și teorie socială*. București: Editura Humanitas. pp. 58-59). H.H. Stahl (în „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești”) a evidențiat faptul că preschimbarea stăpânilor de moșii în întreprinzători agricoli, animați de dorința personală de câștig, nu se putea înfăptui decât sub impactul major al unui factor exterior economiei feudale: apariția și extinderea pieței capitaliste și a economiei bănești, care „au spart plafonul vechilor nevoi seniorale, altădată reduse la

satisfacerea gospodăriei casnice închise, iar acum transformate în nevoile fără saț ale pieței”. Împinși de noile necesități bănești, stăpâni de moșii și sate își „autonomizează gospodăria” și, sub influența pieței capitaliste, dizolvă vechile rânduieli obișnuite (de sorginte feudală), adică își scot loturile (delnița boierească) din folosința agricolă comună, comasează terenuri (inclusiv prin deposedarea, respectiv exproprierea, țărănimii clăcașe și a țărănimii libere moșnenești), defrișează pădurile, desțelenesc pășunile, introduc culturi și tehnologii noi, perturbând grav sistemul tradițional de organizare feudală (inclusiv prin îngrădirea progresivă a liberului acces al clăcășimii valahe la arăturile, curăturile, pădurile și dumbrăvile, imășurile și izlazarile aflate până la această dată în folosință comună). Un bun exemplu de utilizare a tehnologiilor moderne în agricultură, îl constituie prima demonstrație practică cu mașini agricole mecanizate din Țara Românească, la 1835, chiar pe una dintre moșiile familiei domnitoare Ghica din apropiere de București, la Pantelimon, în prezența domnului Alexandru Vodă Ghica (Deac, 1984, 41).

În contextul creșterii puternice a exportului de vite, după 1774, iar mai apoi, după 1829, și a exportului de cereale, având în vedere creșterea producției agricole și a schimbului internațional de mărfuri agrare, și ținând cont de intrarea tot mai accentuată a Țării Românești în circuitul piețelor internaționale europene, marile familii boierești valahe au dezvoltat, între 1774 și 1866, în perioada de sfârșit al „vechiului regim agrar feudal” (de până la 1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829–1866), o gamă largă și diversificată de activități economice, care au permis și favorizat acumularea primitivă a capitalului inițial moșieresc, comercial, industrial și bancar. Între aceste activități economice capitaliste dezvoltate în baza privilegiilor, monopolurilor, imunităților, scuturilor, avantajelor și favorurilor (de natură politică,

fiscală, judiciară și economică și de sorginte domnească sau feudală), perfect adaptate sensului modernizării societății românești și spiritului antreprenorial al economiei de piață, de care marea boierime valahă (etichetată de Ștefan Zeletin drept „conservatoare, reacționară și retrogradă”) beneficia, în exclusivitate, din vechime, amintim:

- Consolidarea exploatații economice rentabile (capitaliste) a moșiilor boierești, precum și utilizarea unei game largi și diversificate de metode (economice, politice sau administrative) și tehnici (legale sau ilegale), inventariate de N. N. Constantinescu (1992, 290), în scopul extinderii domeniilor moșierești. În acest sens, trebuie precizat faptul subliniat în Anexa 4 (coloana „Numărul moșiilor boierești”), că în conformitate cu datele colectate în *Obșteasca catagrafie*, din însărcinarea generalului conte Pavel Kiseleff, potrivit datelor publicate de Ciobotea (1992) și Filitti (1929), la 1831/1833, boierimea valahă de starea I stăpâna peste 12,5% din totalul satelor și 9,5% din totalul părților de sate din întreaga Țară Românească, peste 24% din totalul satelor și 22,5% din totalul părților de sate aflate în posesiunea tuturor boierilor valahi (cu sau fără caftan) și peste 36% din totalul satelor și 13% din totalul părților de sate aflate în proprietatea boierilor (cu caftan, indiferent de rang sau treaptă). Numai marele ban Grigore Brâncoveanu avea în posesiune peste 44 de sate și 7 părți de sate, Grigore Vodă Ghica stăpâna peste 21 de sate și 5 părți de sate, iar marele ban Constantin Bălăceanu stăpâna asupra 14 sate și 4 părți de sate. Marele logofăt Ștefan Bellu avea în proprietate 13 sate și 11 părți de sate, marele vornic Barbu Știrbei era proprietarul a 13 sate și două părți de sate, iar marele vornic Grigore Cantacuzino stăpâna și el peste nu mai puțin de 11 sate (Ciobotea, 1992, 57).

- Arendarea și valorificarea capitalistă a moșiilor boierești, concomitent cu introducerea produselor agricole sau animale valahe în circuitul comercial național și internațional de mărfuri – vezi Anexa 4 (coloana „Valoarea de piață a stăpânirilor moșierești”).
 - Realizarea de investiții cu caracter industrial (înființarea de tăbăcării, lămânării, sticlării, cărămidării, tipografii și librării etc.), în baza unor privilegii domnești conferite boierilor proprietari – vezi coloana „Investiții industriale boierești” din cadrul Anexei 5 (și notele de subsol pentru a certifica natura privilegiului).
 - Acordarea de împrumuturi către vistieria valahă, sub forma unor depozite bancare garantate de către stat (cu o dobândă anuală cuprinsă, de regulă, între 12% și 18%) – vezi Anexa 5 (coloana „Împrumuturi acordate vistieriei valahe”).
 - Luarea în arendă a resurselor productive ale statului, cum sunt vămile, poștele, ocnele de sare sau moșiile mitropolitane (ultimele, scoase la licitație, în mod public, odată la trei ani, de Obicinuita Obșteasca Adunare) – vezi Anexa 5 (coloana „Diverse alte activități economice”).
 - Implicarea în comerțul intern de mărfuri, prin înființarea sau reînființarea de târguri permanente și bâlciuri temporare pe domeniile boierești (în baza unor monopoluri domnești de care au beneficiat boierii proprietari ai respectivelor moșii) – o activitate economică extrem de profitabilă, întrucât la taxele curente percepute pentru anumite tranzacții comerciale, se adăugau nu numai arenda și chiria plătite de negustori pentru desfacerea produselor în propriile case de comerț sau tarabe, dar și profiturile obținute de către boierul proprietar al moșiei, ca urmare a desfacerii mărfurilor preponderent agrare proprii și a băuturilor alcoolice moșierești, asupra cărora acesta exercita privilegiul de exclusivitate – vezi Anexa 5 (coloana „Ținerea de târguri și de bâlciuri pe moșiile boierești”).
 - Acumularea de venituri financiare consistente, ca urmare a remunerării exercițiului funcției publice, boierimea valahă fiind aproape singura categorie socială salarizată în epocă, majoritatea dregătorilor obținând principalul lor venit bănesc din exercitarea slujbelor publice, care îmbinau retribuția modernă în bani (sub formă de leafă) cu menținerea diferitelor tipuri feudale de venit (havaetul, ploconul sau venitul scutelnicilor) de pe vremea când slujbașii nu erau încă plătiți și de la vistierie (*Istoria României*, 1964, 615) – vezi Anexa 6.
 - Acumularea de venituri financiare consistente, ca urmare a despăgubirilor primite din partea statului valah cu prilejul reformelor agrare⁹ de la 1864, cu ocazia desființării scutelnicilor¹⁰ prin Regulamentul Organic și eliberării robilor țigani, la 1856¹¹.
- Toate aceste tipuri de activități economice capitaliste, desfășurate în domeniul agricol, industrial, comercial, bancar sau arendășesc denotă, credem noi, o capacitate înaltă a mării boierimi (deloc „bântuită de dihonie în era revoluționară”) de a „îmbrățișa cu hotărâre interesele și principiile liberale ale noii economii [capitaliste]”, indică o atitudine deloc „conservatoare, reacționară și retrogradă” și care nu justifică, după părerea noastră, aprecierea lui Ștefan Zeletin (1992, 85–86) de „grupare restrânsă rămasă credincioasă intereselor vechiului nostru regim”. Din contră, chiar, am putea observa, pe revers, un comportament tipic capitalist, marcat de dorința legitimă de augmentare a bogăției personale și a profiturilor înregistrate ca urmare a exploatării rentabile a resurselor, oportunităților și obiectivelor economice boierești, utilizând toată gama de mijloace și privilegii de care „vechea noastră clasă stăpânitoare” beneficia, cel mai adesea, în exclusivitate.

Având numai o perspectivă unidimensională asupra situației materiale a marilor familii boierești valahă, determinată exclusiv de numărul și de valoarea de piață a moșiilor boierești (reliefată în Anexa 4), putem înțelege de ce Ștefan Zeletin (1991, 70) a apreciat, în totală contradicție cu realitatea istorică factuală, că „proprietarii mari, legați de întinsele lor latifundii, rămân prinși în tradiție, în mentalitatea și în interesele agrare”. Analizând, însă, diversele ipostaze ale comportamentului economic boieresc de adaptare la economia antreprenorială de piață, scoase în evidență de Anexa 5, suntem determinați, mai degrabă, să apreciem că, în „noua era burgheză revoluționară”, marii boieri „sunt lesne câștigați de spiritul și interesele capitalismului”.

Concluzii

Ipoteza centrală a acestui articol o reprezintă, așadar, faptul că între 1829 și 1866, marea boierime valahă traversează, din punct de vedere politic și economic, cu (deplin) succes perioada numită de Ștefan Zeletin „era nouă burgheză revoluționară”, reușind, în baza privilegiilor (de ordin politic, fiscal, judiciar și economic) de care beneficiază în exclusivitate, să își asigure atât supraviețuirea politică (la nivel guvernamental), prin deținerea principalelor dregătorii ale „vechiului regim agrar feudal” valah (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare spătar, mare vistiernic, mare postelnic, mare agă) sau demnități ale statului modern român (ministru și prim-ministru), cât și dezvoltarea economică capitalistă de ordin industrial, comercial, bancar sau arendășesc (speculând oportunitățile economiei de piață).

Pornind de la eticheta de „conservatoare, reacționară și retrogradă”, aplicată marii boierimi de către Ștefan Zeletin (care se grăbește să proclame, încă de la 1866, „decăderea” politică, „ruina” economică și, în general, „moartea de moarte bună” a respectivei categorii sociale), am arătat că aceasta

nu se poate susține, cu temeinice argumente istorice, nici sub aspect economic, în condițiile în care marea boierime valahă și-a dezvoltat, în perioada de sfârșit de „vechi regim agrar feudal” și în „era nouă burgheză revoluționară” (între 1774-1866), zonele de interes economic, inclusiv către investiții de ordin industrial, bancar, arendășesc sau comercial (prin înființarea, în plan intern, de târguri și bălciuri sau prin implicarea, în plan extern, în exportul mărfurilor cerealiere și animaliere autohtone) și nici din punct de vedere politic (având în vedere, spre exemplu, ocuparea în proporție de 95% a demnității guvernamentale de prim-ministru al Țării Românești sau al României, între 1859 și 1916, de către persoane de origine boierească, valahă sau moldavă).

Citându-l, în încheiere, pe Alexandru-Florin Platon (1997, 225) apreciem că boierimea valahă reprezintă un excelent exemplu regional de supraviețuire din punct de vedere politic și de conservare a prestigiului social, în condițiile unei perfecte adaptări la rigorile economiei de piață, la spiritul antreprenorial al capitalismului. „Pretutendeni în administrația locală și în alcătuirea Parlamentului, în compoziția guvernelor și în configurația partidelor prezența [boierimii] este o realitate, ca și rolul activ, de prim-plan, pe care l-a jucat în structurile [centrale] de putere”.

Din aceste considerente, noi apreciem că enunțurile teoretice formulate de Ștefan Zeletin în lucrările citate, privitoare la „ruina” economică și „decăderea” politică a marii boierimi în „era nouă burgheză revoluționară” (între 1829 și 1866), sunt false din punct de vedere științific, în condițiile în care Ștefan Zeletin nu ne propune, cu referire la temele tratate în acest articol, o analiză sociologică bazată pe date empirice, verificabile, măsurabile, ci, mai curând, un limbaj ideologic vag, neconceptualizat, marcat de exprimări aproximative, generalizatoare, având ca principal scop legitimarea dominației politice și economice a grupului burghez și a ideologiei (neo)liberale.

Note

¹ Pentru o mai bună înțelegere a evoluției istorice a privilegiilor boierești pot fi consultați Sachelarie și Stoicescu (1988, 53-54 și 140) și Oțetea (1977, 95).

² Conceptele teoretice citate îi aparțin lui Ștefan Zeletin (1991, 68-69 și 101-108) și au fost dezvoltate în lucrarea menționată (ideea de „vechi regim agrar feudal” precum și cea de „eră nouă burgheză revoluționară” în capitolul I, iar conceptul de „eră mercantilistă” în capitolul II), însă sunt vag și imprecis definite, fiindu-le atribuite, în buna tradiție marxistă, mai curând anumite tipuri de activități sau îndeletniciri economice specifice.

³ Inclusiv vornic de Țara de Sus, vornic de Țara de Jos, vornic III, vornic IV, vornicul obștirii, vornicul poliției și vornicul de Târgoviște.

⁴ Inclusiv logofăt de Țara de Sus, logofăt de Țara de Jos și logofătul obiceipurilor.

⁵ Pentru mai multe informații privind raportul statistic dintre boierime și restul populației, în România și Franța, la 1829-1832 și 1857, a se vedea Filitti (1929) și Filitti (1932).

⁶ Inclusiv baș-boier (un singur caz).

⁷ Inclusiv mare vornic de oraș, mare vornic III și mare vornic IV.

⁸ Inclusiv mare logofăt de Țara de Sus, mare logofăt al Credinței, mare logofăt al Dreptății, mare logofăt de Obiceiuri, mare logofăt de pricini străine.

⁹ În contul aplicării reformei agrare de la 1864 și împrumutării clăcășimii moldo-valahe, țărani dependenti trebuiau să achite contravaloarea prestațiilor agrare pe care le datorau boierilor proprietari (claca, dijma, precum și celelalte sarcini), pe 15 ani, cu o dobândă aferentă de 10%. Practic, suma impusă drept despăgubire echivala cu prețul curent al pământului pe care țărani îl primiseră. Pentru ca moșierii să nu aștepte plata anuităților, la sfârșitul anului 1865, statul a emis obligațiuni rurale în valoare de 289.256.200 lei, cu o dobândă de 10% (Constantinescu, 1992, 328-329).

¹⁰ Toți boierii care beneficiau, până la Regulamentul Organic, de privilegiul tinerii de scutelnici au fost despăgubiți cu câte 60 lei pe an pentru fiecare scutelnic pe toată durata vieții boierului titular, totalul sumei care greva vistieria pe anul 1832 fiind de 555.000 lei (Rosetti, 1987, 89). Dacă se ține seama de faptul că un mare boier de treapta I, spre exemplu, avea dreptul la 80 de scutelnici, atunci suma în

cauză se ridică la 4.800 de lei anual pe întreaga durată de viață a boierului respectiv.

¹¹ Drept compensație pentru pierderile suferite de pe urma eliberării țiganilor din robie (măsură decisă încă din 1847, dar de abia din februarie 1856 devenită efectivă), foștilor boieri proprietari de robi țigani le-au fost acordate despăgubiri de 10 galbeni pentru fiecare țigan eliberat (robii țigani aparținând statului și mănăstirilor fiind eliberați în mod gratuit). Astfel, boierii proprietari de robi țigani au fost despăgubiți, în cele din urmă, în numerar cu 5.456.645 lei și în obligațiuni cu 9.368.200 lei (Constantinescu, 1992, 328).

¹² Titulatura de mare vornic include dregătoriile de mare vornic, mare vornic de Țara de Sus, mare vornic de Țara de Jos, mare vornic III, mare vornic IV, mare vornic al obștirii, mare vornic al poliției și mare vornic de Târgoviște. Titulatura de mare logofăt include dregătoriile de mare logofăt, mare logofăt de Țara de Sus, mare logofăt de Țara de Jos și mare logofăt al obiceipurilor.

¹³ Titulatura de mare vornic include dregătoriile de mare vornic, vornic de oraș și vornic de temniță. Titulatura de mare logofăt include rangurile boierești de mare logofăt al dreptății, mare logofăt al credinței, mare logofăt de Țara de Sus, logofăt de pricini străine și logofăt de obiceiuri. Titulatura de mare ban include dregătoriile onorifice de mare ban și baș boier.

¹⁴ Vistieria valahă, atunci când statul ducea lipsă de lichidități, obișnuia să împrumute sume mari de bani de la oamenii cu stare (boieri, negustori, cămătari și zarafi), sub forma unor depozite bancare (pentru constituirea cărora plătea dobândă ca orice altă casă de bancă privată). În mod obișnuit, sumele sunt exprimate, în tabel, în mii de lei. Atunci când, în mod excepțional, suma este exprimată în alte valori monetare (taleri sau galbeni), acestea sunt precizate explicit în text. De asemenea, este specificat și anul la care un membru al familiei boierești respective a constituit depozitul bancar.

¹⁵ Bălciurile și târgurile erau organizate pe moșiile boierești în virtutea unor privilegii domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar. În text este precizată denumirea moșiilor boierești pe care se organizau astfel de activități, precum și anul în care a fost acordat privilegiul (atunci când acesta este cunoscut).

¹⁶ *Analele...*, 1898, 113 și 115; *Analele...*, 1900, 423 și 429.

- ¹⁷ Iorga, 1927, 171-172; Cernovodeanu, 1987, 486.
¹⁸ Zane, 1970, 145 și 157-159.
¹⁹ Oțetea, 1977, 92-93.
²⁰ Platon, 1997, 283; Oțetea, 1977, 87, 89 și 92.
²¹ Cernovodeanu, 1987, 485; Platon, 1997, 284.
²² Iorga, 1925, 157.
²³ Furnică, 1908, 175 și 539-540.
²⁴ Constantinescu, 1992, 244-245.
²⁵ *Analele...*, 1898, 113.
²⁶ *Analele...*, 1900, 423.
²⁷ *Analele...*, 1897, 82-83.
²⁸ Platon, 1997, 285.
²⁹ Iorga, 1927, 181.
³⁰ Filitti, 1932, 15; *Analele...*, 1900, 642 și 644-646.
³¹ *Analele...*, 1898, 115; *Analele...*, 1900, 425.
³² Iorga, 1927, 171; Oțetea, 1977, 9; Constantinescu, 1992, 155-156; Furnică, 1926, 94-95.
³³ Iorga, 1925, 111 și 126; Furnică, 1926, 88; Deac, 1984, 35.
³⁴ Oțetea, 1977, 87 și 92.
³⁵ Constantinescu, 1992, 141.
³⁶ Zane, 1970, 187 și 191.
³⁷ Platon, 1997, 283; Oțetea, 1977, 86-87.
³⁸ Oțetea, 1977, 126.
³⁹ *Analele...*, 1895, 428; *Analele...*, 1898, 113.
⁴⁰ *Analele...*, 1895, 436; *Analele...*, 1896, 178-179 și 234-235; *Analele...*, 1898, 113; *Analele...*, 1900, 427 și 429.
⁴¹ Deac, 1984, 28; Cernovodeanu, 1987, 486; Iorga, 1925, 111.
⁴² Oțetea, 1977, 91.
⁴³ *Analele...*, 1895, 432; *Analele...*, 1896, 178-179; *Analele...*, 1900, 423; *Analele...*, 1898, 113.
⁴⁴ *Istoria României*, 1964, 588.
⁴⁵ *Analele...*, 1900, 645; Giurescu, 1972, 172.
⁴⁶ Deac, 1984, 52.
⁴⁷ Cernovodeanu, 1987, 485; Platon, 1997, 284; Deac, 1984, 26; Furnică, 1926, 88.
⁴⁸ *Analele...*, 1897, 82-83; *Analele...*, 1898, 113 și 115.
⁴⁹ Constantinescu, 1992, 272-273; Angelescu, 1932, 4-6.
⁵⁰ Cernovodeanu, 1987, 485-486; Iorga, 1927, 167-168; Platon, 1997, 284; Oțetea, 1977, 9; Deac, 1984, 26; Furnică, 1926, 90-91.
⁵¹ *Analele...*, 1900, 643-644; Giurescu, 1972, 174.
⁵² Oțetea, 1977, 126 și 129.
⁵³ Iorga, 1925, 157.
⁵⁴ Oțetea, 1977, 91.
⁵⁵ Iorga, 1925, 154.
⁵⁶ *Analele...*, 1896, 178-179; *Analele...*, 1897, 82-83; *Analele...*, 1900, 425 și 427.
⁵⁷ Oțetea, 1977, 87.
⁵⁸ *Analele...*, 1900, 643.
⁵⁹ *Analele...*, 1900, 427.
⁶⁰ Oțetea, 1977, 87.
⁶¹ Oțetea, 1977, 147.

Bibliografie

- Analele parlamentare ale României* (1890) Obșteasca Extraordinara Adunare de Revi-zuire a Regulamentului Organic a Țerei Românești, sesiunea 1831, tom I, partea I. București: Imprimeria Statului.
- Analele parlamentare ale României* (1892–1908) Obicinuita Obșteasca Adunare a Țerei Românești, legislatura I–IV (1832–1848), tom II–XV, partea I. București: Imprimeria Statului.
- Analele parlamentare ale României* (1909–1914) Divanul Obștesc al Țării Românești, legislatura V (1850–1852), tom XVI–XVII, partea I. București: Imprimeria Statului.
- Angelescu, N. I. (1932) *Negustorii de odinioară. C. A. Rosetti. Prim staroste al negustorilor bucureșteni: 1816–1885*. București: Institutul de Arte Grafice „Lucefărul”.
- Bucur, B. (2008) *Devălmășia valahă: 1716–1828: o istorie anarhică a spațiului românesc*. Pitești: Editura Paralela 45.
- Cantacuzino, C. (1863) *Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774. [Dată mai antai la lumină în limba grecească la anul 1806 de Frații Tonusli, tradusă de George Stion]*. București: Tipographia Națională alui Stephan Rassidescu.
- Cernovodeanu, P. (1987) Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioți. *Revista de Istorie*, tom 40, nr. 5.
- Cernovodeanu, P. și Gavrilă, I. (1991) Boierimea în catagrafia orașului București din 1810–1811. *Revista Arhivelor*, nr. 1.
- Cernovodeanu, P. și Gavrilă, I. (2002) *Arhondologiile Țării Românești de la 1837*. Brăila: Editura Istros.
- Ciobotea, D. (1992) Structura socială în Țara Românească (1828–1831). *Revista Arhivelor*, nr. 1.
- Constantinescu, N. N. (1992) *Acumularea primitivă a capitalului în România*. Chișinău: Editura Știința.

- Deac, C. (ed.) (1984) *Condițiile istorice ale apariției și dezvoltării clasei muncitoare din România. Făurirea și afirmarea partidului său politic (1821–1893)*. [Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.] București: Editura Politică.
- Djuvara, N. (2010) *Ce au fost boierii mari în Țara Românească? Saga Grădiștenilor (secolele XVI–XX)*. București: Editura Humanitas.
- Eliade, P. (2006) *Influența franceză asupra spiritului public în România: originile: studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*. București: Institutul Cultural Român.
- Eyal, G., Szelényi, I. și Townsley, E. (2001) *Capitalism fără capitaliști. Noua elită conducătoare din Europa de Est*. București: Editura Omega.
- Filitti, I. C. (1929) *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*. București: Tipografia Curții Regale.
- Filitti, I. C. (1932) *Arendarea moșilor în Muntenia la 1831 și 1833. Populația Munteniei la 1857*. [Extras din „Analele economice și statistice”. Tomul septembrie-decembrie. Anul 1931]. București: Atelierele Grafice Socec.
- Fotino, D. (1859) *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei*. București: Imprimeria Națională a lui Iosef Romanov et Companie.
- Furnică, D. Z. (1908) *Din istoria comerțului la români, mai ales băcănia: publicațiune de documente inedite: 1593–1855*. București: Atelierele Grafice Socec.
- Furnică, D. Z. (1926) *Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești*. București: Institutul de Arte Grafice „Tiparul Românesc”.
- Giurescu, C. (1920) *Despre boieri*. București: Editura Cartea Românească.
- Giurescu, C. C. (1972) *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*. București: Editura Științifică.
- Iorga, N. (1925) *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*. București: Tipografia „Tiparul Românesc”.
- Iorga, N. (1927) *Istoria industriilor la români*. București: Societatea Națională de Credit Industrial.
- Istoria României (1964) București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Larionescu, M., Mărginean I. și Neagu, G. (2006) *Constituirea clasei mijlocii în România*. București: Editura Economică.
- Lecca, Octav-George. (s.a.) *Familiiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)*. București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- Neagoie, S. (1999) *Istoria guvernelor României (de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1999)*. București: Editura Machiavelli.
- Oțetea, A. (1977) *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Platon, A.-F. (1997) *Geneza burgheziei în Principatele Române: (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea) – preliminariile unei istorii*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Rosetti, R. (1909) *Arhiva senatorilor de la Chișinău și ocupația rusească dela 1806–1812*, tom IV. [Extras din Arhivele Academiei Române. Seria II. Tom. XXXII. Memoriile Secțiunii Istorice]. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Rosetti, R. (1987) *Pentru ce s-au răsculat țărani*. București: Editura Eminescu.
- Rădulescu, T. (1972) *Sfatul Domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea: liste cronologice și cursus honorum*. București: Direcția Generală a Arhivelor Statului.
- Sachelarie, O. și Stoicescu, N. (1988) *Instituții feudale din Țările Române: dicționar*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România [Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Institutul de istorie „N. Iorga”].
- Zane, G. (1970) *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Zeletin, Ș. (1991) *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*. București: Editura Humanitas.
- Zeletin, Ș. (1992) *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*. București: Editura Scripta

Anexa 1. Ierarhia politică a celor 23 de mari familii boierești valahe între 1700 și 1800

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul dregătorilor de starea I, ocupate de către cele 23 de mari familii boierești valahe, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, între 1700 și 1800 ¹							Totalul dregătorilor de starea I (per familie)
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare spătar	Mare vistier	Mare postelnic	Mare agă	
1.	Văcărescu	5	13	5	7	16	-	3	49
2.	Cantacuzino	7	7	8	7	9	3	4	45
3.	Brâncoveanu	4	7	21	4	7	-	-	43
4.	Crețulescu	6	16	7	4	2	1	4	40
5.	Ghica	11	2	9	5	3	5	-	35
6.	Dudescu	5	9	12	6	1	-	-	33
7.	Filipescu	7	11	6	-	2	4	1	31
8.	Greceanu	2	3	7	2	11	-	4	29
9.	Racoviță	4	12	2	-	8	-	-	26
10.	Știrbei	1	9	6	-	6	-	-	22
11.	Manu	-	-	-	8	1	8	1	18
12.	Rosetti	1	-	2	3	3	5	1	15
13.	Șutu	-	-	1	3	-	8	1	13
14.	Fălcoianu	-	3	5	-	3	-	-	11
15.	Hrisoscoleu	4	-	-	1	-	4	-	9
16.	Golescu	-	5	2	1	-	-	-	8
17.	Slătineanu	-	6	1	-	-	-	-	7
17.	Grădișteanu	-	5	1	-	1	-	-	7
18.	Băleanu	-	1	4	-	-	1	-	6
18.	Năsturel-Herescu	4	1	-	-	1	-	-	6
19.	Câmpineanu	-	2	1	-	-	-	1	4
20.	Bălăceanu	1	2	-	-	-	-	-	3
21.	Florescu	-	2	-	-	-	-	-	2
Total		62	116	100	51	74	39	20	462
Total general		76	153	124	81	96	89	41	660
Procentaj		81%	76%	80%	63%	77%	44%	49%	70%

Notă la Anexa 1: Rezultatele prezentate înfățișează ierarhizarea politică a celor 23 de mari familii boierești valahe, în funcție de numărul dregătorilor de starea I deținute de către acestea, de-a lungul întregului veac al XVIII-lea, și constituie o interpretare personală pe marginea listelor cronologice cu mari dregători ai Țării Românești, din secolul al XVIII-lea, publicate de Theodora Rădulescu (1972). Termenul de „total” semnifică numărul dregătorilor, rangurilor administrative sau demnităților ocupate de membrii celor 23

de mari familii boierești valahe, în intervalul de timp precizat. Prin noțiunea de „total general” înțelegem numărul total al dregătorilor, rangurilor administrative sau demnităților, indiferent de ocupantul acestora, pentru intervalul de timp precizat. Sintagma „procentaj” înseamnă procentul de ocupare al dregătorilor, rangurilor administrative sau demnităților de către membrii celor 23 de mari familii boierești valahe, pentru intervalul de timp precizat. Aceste explicații terminologice sunt valabile și pentru Anexele 2 și 3.

Anexa 2. Ierarhia politică a celor 23 de mari familii boierești valahe între 1837 și 1858

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul rangurilor administrative de clasa I, deținute, de către cele 23 de mari familii boierești valahe, între 1837 și 1858 ¹						
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare vistier	Mare postelnic	Mare agă	Total ranguri
1.	Filipescu	4	3	8	-	1	1	17
2.	Ghica	2	1	7	1	-	2	13
3.	Băleanu	3	3	3	-	-	-	9
4.	Florescu	-	1	5	-	1	1	8
5.	Văcărescu	1	1	3	-	1	1	7
5.	Crețulescu	-	-	3	-	-	4	7
5.	Manu	-	2	3	-	-	2	7
6.	Cantacuzino	1	3	1	-	-	1	6
6.	Racoviță	-	1	2	-	2	1	6
6.	Șuțu	-	-	4	-	1	1	6
7.	Știrbei	1	2	2	-	-	-	5
7.	Fălcoianu	-	-	3	-	-	2	5
7.	Golescu	-	-	3	-	1	1	5
7.	Bălăceanu	-	1	3	-	-	1	5
8.	Năsturel-Herescu	1	1	2	-	-	-	4
9.	Rosetti	-	-	1	-	-	2	3
9.	Slătineanu	-	-	2	-	-	1	3
9.	Grădișteanu	-	1	1	-	-	1	3
10.	Câmpineanu	-	-	2	-	-	-	2
11.	Greceanu	-	-	-	-	-	1	1
11.	Hrisoscoaleu	-	-	1	-	-	-	1
-	Brâncoveanu	-	-	-	-	-	-	-
-	Dudescu	-	-	-	-	-	-	-
Total		13	20	59	1	7	23	123
Total general		13	31	97	4	12	53	210
Procentaj		100%	64%	61%	25%	59%	43%	58%

Notă la Anexa 2: Rezultatele prezentate înfățișează ierarhizarea politică a celor 23 de mari familii boierești valahe, în „era nouă burgheză revoluționară”, în funcție de numărul rangurilor administrative de clasa

I, deținute de către acestea, între 1837 și 1858, și constituie o interpretare personală pe marginea datelor și informațiilor publicate de Cernovodeanu și Gavrilă (2002).

Anexa 3. Ierarhia politică a celor 23 de mari familii boierești valahe între 1859 și 1916

Nr. crt.	Fostele mari familii boierești valahe	Numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale, deținute, de cele 23 foste mari familii boierești valahe				Total demnități (per familie)
		Între 1859 și 1862, în cadrul Guvernului Țării Românești al Principatelor Unite Române		Între 1862 și 1916, în cadrul Guvernului României		
		Prim-ministru	Ministru	Prim-ministru	Ministru	
1.	Ghica	2	6	4	18	30
2.	Cantacuzino	-	7	2	19	28
3.	Crețulescu	2	6	3	15	26
4.	Rosetti	-	1	2	17	20
5.	Golescu	2	5	3	9	19
6.	Manu	-	-	1	17	18
7.	Filipescu	1	10	-	3	14
8.	Florescu	-	2	2	9	13
9.	Câmpineanu	-	-	-	9	9
10.	Fălcoianu	-	4	-	1	5
11.	Știrbei	-	-	-	4	4
11.	Grădișteanu	-	-	-	4	4
12.	Racoviță	-	-	-	2	2
12.	Bălăceanu	-	1	-	1	2
13.	Greceanu	-	-	-	1	1
-	Băleanu	-	-	-	-	-
-	Văcărescu	-	-	-	-	-
-	Șuțu	-	-	-	-	-
-	Năsturel-Herescu	-	-	-	-	-
-	Slătineanu	-	-	-	-	-
-	Hrisoscoleu	-	-	-	-	-
-	Brâncoveanu	-	-	-	-	-
-	Dudescu	-	-	-	-	-
Total		7	42	17	129	195
Total general		9	93	43	570	715
Procentaj		78%	45%	40%	23%	27%

Notă la Anexa 3: Rezultatele prezentate înfățișează ierarhizarea politică a celor 23 de foste mari familii boierești valahe, în „era mercantilismului român”, în funcție de numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale deținute de către acestea între 1859 și 1916, și constituie o interpretare

personală pe marginea datelor și informațiilor publicate de Neagoe (1999). Pentru perioada 1862-1916, au fost luate în calcul inclusiv ramurile moldave ale celor 23 de foste mari familii boierești valahe (acolo unde a fost cazul).

Anexa 4. Ierarhia economică a celor 23 de mari familii boierești valahe la 1831/1833

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul moșiilor boierești (sate, părți de sate și munți), pe județe, la 1831/1833	Număr total de moșii	Valoarea de piață a stăpânilor moșierești (sate, părți de sate și munți), în funcție de valoarea arendei, exprimată în lei		
				La 1831	La 1833	Total (1831+1833)
1.	Ghica	12 IF, 5 PH, 4 DB, 3 SR, 3 BZ, 2 VȘ, 1 MH	30	253.100	357.150	610.250
2.	Filipescu	7 BZ, 5 IF, 5 PH, 4 SR, 4 VȘ, 2 DB, 2 MȘ, 1 AG	30	116.500	196.700	313.200
3.	Brâncoveanu	10 RO, 6 DJ, 6 IF, 4 DB, 3 PH, 2 MH, 2 OT	33	68.905	168.405	237.310
4.	Știrbei	5 MH, 2 DB, 2 IF, 1 AG, 1 DJ, 1 RO	12	91.500	130.625	222.125
5.	Cantacuzino	6 PH, 4 IF, 3 VȘ, 2 DB, 1 AG, 1 BZ, 1 OT	18	83.400	122.600	206.000
6.	Șutu	4 OT, 3 DB, 2 IF, 1 PH, 1 VȘ, 1 BZ	12	70.000	97.500	167.500
7.	Bălăceanu	6 IF, 2 PH, 2 SR, 1 VȘ, 1 DB	12	62.900	67.000	129.900
8.	Hrisoscoleu	14 BZ, 7 PH, 1 DB	22	49.440	76.850	126.290
9.	Crețulescu	8 IF, 3 DB, 2 PH, 1 OT	14	42.950	71.130	114.080
10.	Văcărescu	4 IF, 2 DB, 2 BZ, 2 PH	10	36.600	59.500	96.100
11.	Golescu	3 MȘ, 1 AG, 1 RO	5	28.500	48.750	77.250
12.	Băleanu	4 DB, 3 IF, 1 PH	8	23.240	53.300	76.540
13.	Florescu	4 BZ, 2 RO, 2 DB, 2 IF, 1 VȘ	11	28.133	39.200	67.333
14.	Câmpineanu	2 PH, 2 BZ, 1 SR	5	10.500	52.000	62.500
15.	Fălcoianu	3 DB, 1 IF, 1 SR, 1 VȘ, 1 BZ, 1 OT	8	21.000	37.600	58.600
16.	Greceanu	4 IF, 3 SR, 1 BZ, 2 VȘ, 1 VL	11	14.800	36.325	51.125
17.	Manu	3 IF, 1 VȘ	4	19.500	28.000	47.500
18.	Slătineanu	4 PH, 1 BZ, 2 IF, 1 VȘ	8	9.950	26.200	36.150
19.	Grădișteanu	3 IF, 3 VȘ, 1 DJ	7	11.800	19.800	31.600
20.	Dudescu	2 IF, 1 VȘ	3	11.000	18.700	29.700
21.	Rosetti	2 IF, 2 VȘ	4	12.700	15.850	28.550
22.	Racoviță	1 DB, 2 MȘ, 1 MH	4	8.520	10.320	18.840
-	Năsturel-Herescu	-	-	-	-	-

Notă la Anexa 4: Rezultatele prezentate înfățișează ierarhizarea economică a celor 23 de mari familii boierești valahe, la cumpăna dintre „vechiul regim agrar feudal” și „era nouă burgheză revoluționară”,

în funcție de numărul și de valoarea de piață la care erau date în arendă moșiile (sate, părți de sate și munți), la 1831/1833, pe județe, și constituie o interpretare personală a catagrafiilor valahe de la 1831

și 1833, publicate de Ioan Filitti (1932), din care lipsesc județele Brăila, Gorj, Ialomița și Saac. Din datele (parțiale) pe care le-am avut la dispoziție, se observă o concentrare a domeniilor moșierești ale celor 23 de mari familii boierești valahe, mai curând în județele care gravitau în prejma capitalei București (centrul economic și politic al Țării Românești, și totodată localitatea de rezidență pentru absolut toate marile familii boierești). Astfel, în județul Ilfov existau 71 de sate și părți de sate deținute de către cele 23 de mari familii boierești, în Prahova – 40 de sate și părți de sate, în Dâmbovița – 34 de sate și părți de sate, în Vlașca – 23 de sate și părți de sate, în Buzău – 37 de sate și părți de sate, în județul Slam Râmnic – 14 sate și părți de sate. Cu cât ne îndepărtăm de București (înspre Oltenia), cu atât mai puțin semnificativă este concentrarea de posesiuni moșierești ale marilor familii boierești: Romanați (14 sate și părți de sate), Olt și Mehedinți (câte 9 sate și părți de sate), Dolj (8 sate și părți de sate), Mușcel (7 sate și părți de sate), Argeș (4

sate și părți de sate) și Vâlcea (1 sat sau parte de sat). Se remarcă, de asemenea, faptul că același număr de sate sau părți de sate sunt arendate, la prețuri semnificativ diferite, în aceeași perioadă de timp. Din acest motiv, am preferat să utilizăm, drept criteriu principal pentru ierarhizarea economică capitalistă a marilor familii boierești, valoarea de piață cu care erau arendate moșiilor boierești, iar nu numărul de sate, părți de sate sau munți aflate în stăpânirea acestora. Valoarea de piață a stăpânirilor moșierești (sate, părți de sate sau munți) a fost calculată în funcție de valoarea cumulată a celor care au fost date în arendă la 1831/1833 (nefiind luate în considerare cele exploatate în regie proprie de către boierul proprietar). Am utilizat, atât pentru Anexa 4 cât și pentru Anexa 5, prescurtarea administrativă obișnuită astăzi a județelor. În cazul județelor desființate între timp, am utilizat următorul sistem de abreviere: VȘ=Vlașca; Saac=SA; RO=Romanați; MȘ=Mušcel; SR=Slam Râmnic.

Anexa 5. Ipostaze ale comportamentului economic capitalist al marilor familii boierești valahe în perioada 1774-1866

Marile familii boierești valahe	Împrumuturi acordate vistieriei valahe (depozite bancare) ¹	Investiții industriale boierești (derulate în virtutea unor privilegii, monopoluri sau scutiri domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar, la momentul de timp specificat în text)	Ținerea de târguri și de bălciuri pe moșiile boierești ²	Diverse alte activități economice (precum și anul la care acestea au fost desfășurate)
Bălăceanu	1810: 6 taleri 1836: 33,7 1839: 42,5 1840: 94,5 ³			
Băleanu		1819: Manufactura de testemuri (sau de pasmale) de la Mărcuța (de lângă București) ⁴ 1843: Tăbăcăria de postav (și piei) din Tunari/Dragomirești ⁵ 1850: Lumânăria din Dragomirești	1819: Băleni ⁶ (DB)	
Brâncoveanu			1783: Găgeni (SA) 1802: Frâsinet (RO) și Potlogi (DB) Obilești (IF) ⁷	
Cantacuzino		1764: Lumânăria din București ⁸ 1831/1848: Tăbăcăria de piei din Baia ⁹ 1858: Fabrica de borangic din Dămăroaia (după) 1858: Fabrica de ciment de lângă Brăila ¹⁰		1845: Luarea în arendă a vâmlor valahe ¹¹
Crețulescu	1839: 72,45 ¹²			
Fălcoianu	1836: 15,75 ¹³			
Filipescu	1836: 31,5 ¹⁴	1806: Manufactură de farfurii din faianță ¹⁵ 1855: Fabrica de cărămidă din București ¹⁶	Simileasa (BZ)	1830: Extracția petrolului (puț de păcură în județul Saac) 1833 (respectiv 1842): Luarea în arendă a 2 (respectiv 5) moșii mitropolitane ¹⁷
Ghica	1810: 6 taleri 1839: 63 1839: 75,6 ¹⁸	1803: Manufactura „de saldangialăc, ghermesituri, șaliuri și alte cumașuri” din București ¹⁹ (anii) 1760: Fabrica de hârtie de la Fierbinți 1792: Veliță pentru fabricarea rachiului „din o sumă de bucate stricate, din grâu, porumb și meu” (anii) 1790: Sticlărie ²⁰	Șerbănești (BR) Stroești ²¹ (VȘ)	
Golescu		1814: Sticlărie (DB) ²² 1853: Cooperativa „Furnica” din Golești (bazată pe munca la domiciliu, contra cost, a țesătoarelor localnice) ²³	1813: Golești (MȘ) 1819: Leordeni și Glima 1829: Golești (MȘ) Uești ²⁴ (DB)	1800: Exportul de produse naturale valahe (miere, ceară, fân, uruială) ²⁵
Grădișteanu	1833: 96,85 1839: 10 ²⁶		Ștefănești (AG)	

Marile familii boierești valahe	Împrumuturi acordate vistieriei valahe (depozite bancare) ¹	Investiții industriale boierești (derulate în virtutea unor privilegii, monopoliuri sau scutiri domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar, la momentul de timp specificat în text)	Ținerea de târguri și de bâlciuri pe moșiile boierești ²	Diverse alte activități economice (precum și anul la care acestea au fost desfășurate)
Greceanu	1832: 40,95 1835: 9,45 1838: 25,2 1840: 55,75 ²⁷	1792: Întreprindere producătoare de arpacaș la Cornești (DB) ²⁸	Valea Teancului (BZ) ²⁹	
Manu	1833: 31,5 1833: 990 1836: 31,5 1839: 63 ³⁰	(anii) 1800: Sticlărie ³¹		1842: Luarea în arendă a unei moșii mitropolitane 1843: Achiziția a două moșii, în Ialomîța, pentru suma de 250.880 lei ³²
Năsturel-Herescu		1843: Fabrica de ceramică și porțelanuri din Târgu Jiu ³³		
Racoviță		1765/1768: Manufactura de hârtie de la Fundeni (IF) ³⁴		
Rosetti	1836: 18,9 1839: 11 1839: 44,1 1839: 15 ³⁵	1846: Tipografie, editură, librărie („Stabilimentul C.A. Rosetti”) și „cabinet de citire” (bibliotecă) ³⁶		1858: Importul de băuturi franțuzești, de „petrol rectificat” vienez și de hârtie englezească
Slătineanu		1766: Postăvăria de la Pociovaliște (IF) ³⁷	1766: Pociovaliște (IF) Tompești (VȘ)	1847: Achiziția a 2 moșii, în județul Brăila, pentru suma de 128.000 lei Luarea în arendă a munților Bratoștea (SA) și a 4 moșii mitropolitane ³⁸
Știrbei	1803: 5 galbeni ³⁹	1842/1846: „Întreprindere de lemne” (tăierea și prelucrarea lemnului) ⁴⁰	1802: Fundeni (DJ) și Brezoaia (DB) Slobozia ⁴¹	(anii) 1830: Import/export (naval) de mărfuri ⁴²
Șuțu	1833: 63 1836: 34,65 1838: 15,75 1839: 63 ⁴³		(anii) 1800: Izbiceni (RO) ⁴⁴	1842: Luarea în arendă a unei moșii mitropolitane ⁴⁵
Văcărescu	1838: 126 ⁴⁶		(anii) 1800: Jilavele ⁴⁷ (IL)	1792: Luarea în arendă a poștelor valahe ⁴⁸

Notă la Anexa 5: Rezultatele prezentate înfățișează ipostaze ale comportamentului economic capitalist al marilor familii boierești valahe, la sfârșit de „vechi regim agrar feudal” (1774-1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829-1866). În legătură cu informațiile cuprinse în acest tabel,

facem mențiunea că nu putem avea pretenția de a fi exhaustive, în sensul de a cuprinde toate manifestările economice capitaliste desfășurate de către fiecare membru în parte al celor 23 de mari familii boierești, în intervalul de timp precizat.

Anexa 6. Veniturile legiuite ale boierilor și boiernășilor valahe la 1769 și 1817

	Ierarhia boierilor și boiernășilor în statul valah până la Regulamentul Organic (potrivit arhondologiei)	Venituri <i>legiuite</i> în lei / an (la 1769)			Venituri <i>legiuite</i> în lei / an (la 1817)		
		Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total	Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total
Marile boierii sau dregătorii de starea I	1. Marele ban al Craiovei	3.000	6.400	9.400	12.000	36.400	48.400
	2. Marele vornic al Țării de Sus	3.600	5.180	8.780	6.000	60.800	66.800
	3. Marele vornic al Țării de Jos	3.600	5.180	8.780	6.000	69.400	75.400
	4. Marele vornic III	-	-	-	9.000	6.400	15.400
	5. Marele vornic IV	-	-	-	9.000	6.400	15.400
	6. Marele logofăt al Țării de Sus	3.000	7.680	10.680	6.000	50.400	56.400
	7. Marele vornic al obștirilor	-	-	-	6.000	6.400	12.400
	8. Marele logofăt al Țării de Jos	3.000	7.680	10.680	6.000	36.400	42.400
	9. Marele logofăt de obiceiuri	-	-	-	6.000	6.400	12.400
	10. Marele spătar	3.000	19.180	22.180	Nu are	134.000	134.000
	11. Marele hatman de divan	-	-	-	6.000	24.000	30.000
	12. Marele vistier	3.000	15.680	18.680	Nu are	56.400	56.400
	13. Marele vornic de poliție	-	-	-	3.000	35.600	38.600
	14. Marele postelnic	6.000	5.000	11.000	18.000	6.400	24.400
	15. Marele logofăt de străini	-	-	-	12.000	6.400	18.400
	16. Marele agă	1.800	11.720	13.520	Nu are	80.620	80.620
	17. Marele cămăraș	-	-	-	-	-	-
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătorilor) valahe de starea I		3.333	9.300	12.633	6.562	38.901	45.463
Boieriile sau dregătoriile de starea II	1. Hatmanul de Moldova	-	-	-	-	-	-
	2. Clucerul	2.400	1.700	4.100	3.000	3.200	6.200
	3. Căminarul	-	-	-	Nu are	40.000	40.000
	4. Paharnicul	1.800	2.460	4.260	3.000	2.000	5.000
	5. Stolnicul	960	720	1.680	3.000	1.600	4.600
	6. Comisul	1.800	2.220	4.020	12.000	10.400	22.400
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătorilor) valahe de starea II		1.740	1.775	3.515	4.200	11.440	15.640
Boieriile sau dregătoriile de starea III	1. Serdarul	480	480	960	Nu are	1.120	1.120
	2. Medelnicerul	480	480	960	Nu are	960	960
	3. Slugerul	-	-	-	Nu are	800	800
	4. Pitarul	480	480	960	Nu are	10.000	10.000
	5. Armașul	Nu are	2.960	2.960	Nu are	55.000	55.000
	6. Portarul	3.000	480	3.480	3.000	480	3.480
	7. Șătrarul	360	480	840	Nu are	400	400
	8. Clucerul de arie	360	480	840	Nu are	400	400
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătorilor) valahe de starea III		737	834	1571	375	8.645	9.020
Boiernășii e de starea IV sau micile dregătorii funcționarești	1. Logofătul I de divan	-	-	-	1.800	20.200	22.000
	2. Logofătul II de Țara de Sus	-	-	-	Nu are	6.500	6.500
	3. Logofătul II de Țara de Jos	-	-	-	Nu are	5.500	5.500
	4. Vistierul II	-	-	-	960	13.040	14.000
	5. Postelnicul II	-	-	-	1.800	6.480	8.280
	6. Spătarul II	-	-	-	1.200	6.300	7.500
	7. Comisul II	-	-	-	960	6.240	7.200
	8. Armașul II	-	-	-	720	5.280	6.000
	9. Portarul II	-	-	-	1.200	5.300	6.500

Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boiernășilor valahe (ale micilor dregătorii funcționarești) de starea IV	-	-	-	960	8.315	9.275	
Boiernășiile de starea V (micile dregătorii funcționarești și ostășești)	1. Vistierul III	-	-	-	720	10.280	11.000
	2. Postelnicul III	-	-	-	960	3.240	4.200
	3. Armașul III	-	-	-	240	260	500
	4. Comisul III	-	-	-	600	160	760
	5. Portarul III	-	-	-	600	160	760
	6. Zapcii de divan	-	-	-	Nu are	3.000	3.000
	7. Căpitanul de dorobanți	-	-	-	-	-	-
	8. Căpitanul de lefegii	-	-	-	-	-	-
	9. Polcovnicul de Agie	-	-	-	300	Nu are	300
	10. Ceașul de Spătărie	-	-	-	240	Nu are	240
	11. Ceașul de Agie	-	-	-	180	Nu are	180
	12. Ici-baș de fustași	-	-	-	-	-	-
	13. Baș-bulucbaș	-	-	-	480	Nu are	480
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boiernășilor valahe (ale micilor dregătorii funcționarești și ostășești) de starea V	-	-	-	432	1.710	2.142	

Notă la Anexa 6: Rezultatele prezentate înfățișează veniturile legiuite ale boierilor și boiernășilor valahe, la sfârșit de „vechi regim agrar feudal” (la 1769 și 1817). Pentru stabilirea veniturilor boierilor valahe, la 1769 și 1817, am făcut apel la stolnicul Constantin Cantacuzino (1863, 60-62) și la Dionisie Fotino (1859, 267-302). În ceea ce privește proveniența principalelor *venituri legiuite* ale marilor boieri (ca urmare a exercitării unei dregătorii în slujba statului valah), până la Regulamentul Organic (1830), acestea au ca sursă (1) leafa, (2) vânzarea slujbelor subordonate (sub formă de plocon, atunci când funcționarii subordonați erau numiți, confirmați sau reconfirmați în posturi, sau cu ocazia unor sărbători sau evenimente importate), (3) colectarea dărilor, de la ocne, de la vămi, de la pușcării și prizonieri, de la geremele și alte globiri (amenzi), (4) apropierea (însușirea), sub formă de havaet, a unor resturi de bani publici rămași nechelțuiți sau a unor resturi de bunuri și produse achiziționate cu bani de la vistierie și rămase neconsumate sau neutilizate, precum și (5) veniturile scutelnicilor – țărani scutiți de plata birului domnesc în schimbul pres-

tării unor obligații suplimentare (de natură bănească sau de alt ordin lucrativ) față de proprietarul moșiei (Cantacuzino, 1863, 58). În 1830 (odată cu aplicarea Regulamentului Organic), lefurile vor fi menținute (și chiar consolidate și mărite în mod considerabil), veniturile din partea scutelnicilor vor fi suprimate (în condițiile în care boierii îndrituiți să țină scutelnici vor fi fost despăgubiți cu câte 60 lei pe an pentru fiecare scutelnic pe toată durata vieții boierului titular), iar ploconul și havaeturile, chiar dacă desființate oficial, vor continua, în virtutea tradiției, să constituie o sursă semnificativă de venit, pierzându-și totuși, treptat, din importanța pe care o aveau în vremurile anterioare (fiind unica sursă de venit). De aceea, Anexa 6 conține doar informații privitoare la salariile legale ale diverșilor dregători ai statului valah. Aceste venituri bănești legiuite erau, în mod evident, completate, după caz, cu alte tipuri de foloase, considerate cuvenite, potrivit cutumei și venalității dregătorului în cauză.

Primit la redacție: martie, 2010